

ปาฐกถาธรรม

สวรรค์ในอก - นรกในใจ

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล) เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

สวรรค์ในอก
นรกในใจ

โดย พระเทพญาณมงคล
(เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)
เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันอาทิตย์ ที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓
เวลา ๐๘.๐๐ น.

เจริญสุข/เจริญพร ญาติโยมสาธุชนทุกท่าน วันนี้อาตมภาพก็ได้มาพบกับท่านผู้ฟังอีกเช่นเคย ในรายการปาฐกถาธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทุกวันอาทิตย์ สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือน

สำหรับวันนี้ อาตมภาพจะได้กล่าวถึง "สวรรค์ในอก - นรกในใจ" พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาตามสมควรแก่เวลาต่อไป

คำว่า "สวรรค์" ตามภาษาบาลีว่า "สคฺโค" หมายถึง เทวโลก คือโลกหรือภูมิเป็นที่สถิตของเทวดา ซึ่งมีความสุขด้วยทิพย์สมบัติ ได้แก่ ทิพย์วิมาน และอาหารที่เป็นทิพย์ อันละเอียดประณีตยิ่งกว่ามนุษย์สมบัติ จึงให้ได้เห็นรูปที่งาม ได้ฟังเสียงที่ไพเราะ ได้ดมกลิ่น

ที่หอมหวล ได้ลิ้มรสที่ดี และได้สัมผัสสิ่งสัมผัสทางกายที่ละเอียดอ่อน เป็นต้น โลกหรือภูมิอันเป็นที่สถิตอยู่ของเทวดานั้นมี ๖ ชั้น ได้แก่ ชั้นจตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัสดี เทวดาเป็นสัตว์โลกที่เกิดแต่ผลบุญ ที่ได้กระทำไว้แล้ว ในระดับเทวธรรม ได้แก่ ความเป็นผู้มีหิริและโอตตัปปะ คือ เป็นผู้มีความละอายและมีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล และเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมขาว ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น ดังพุทธภาษิต (ขุ. ชา. ๒๗/๖/๓) ว่า

“หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร”

แปลความว่า “สัปปุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริโอตตัปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมขาว ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรมในโลก”

ด้วยกุศลคุณความดีเช่นนี้ เมื่อตายลงจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามลำดับ อาการเกิดเป็นเทวดานั้นผุดเกิดขึ้นมา และโตเต็มตัวในทันทีทันใด จึงจัดเป็นสัตว์ประเภทโอปปาติกะ คือสัตว์ผุดเกิดขึ้น มีร่างกายละเอียด ประณีต สวยงาม และโปร่งแสง เรียกว่า “อทิสสมานกาย” คือกายที่ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อมนุษย์ ที่เป็นเพศชาย ก็เรียกว่า “เทพบุตร” ที่เป็นเพศหญิง ก็เรียกว่า “เทพธิดา” เทวดาโดยกำเนิดอย่างนี้นับเป็น “อุปปัตติเทพ”

คำว่า “สวรรค์” ในความหมายกว้างว่า “สุคติโลกสวรรค์” จึงหมายถึงระดับภูมิจิตของผู้มีคุณธรรมเหมือนเทวดา ซึ่งนับรวมตั้งแต่มนุษย์ ผู้มีเทวธรรม คือ คุณธรรมของเทวดา ไปถึงพรหมในพรหมโลกอีกด้วย ดังที่มีคำกล่าวเรียกคนดีผู้มีเทวธรรมว่า “มนุสฺสเทโว” เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาของเรา ท่านได้จัดผู้มีภูมิธรรมสูงไว้ ๓ ระดับ คือ

“สมมุติเทพ” ซึ่งหมายถึงเทพหรือเทวดาโดยสมมุติ ได้แก่ พระราชา พระราชินี และพระราชกุมาร เป็นต้น ๑

“อุปปัตติเทพ” หมายถึงเทพหรือเทวดาโดยกำเนิดในเทวโลกจริง ๆ และรวมไปถึงพรหมในพรหมโลกอีกด้วย ๑

“วิสุทธิเทพ” หมายถึง เทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ได้แก่ พระอรหันต์สาวก ตลอดขึ้นไปถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เป็นต้น อีก ๑

ท่านผู้มีคุณธรรมสูงตั้งแต่ระดับเทวธรรมขึ้นไปอย่างนี้ ย่อมได้เสวยสุขที่ละเอียดประณีตตามระดับภูมิธรรมของแต่ละท่าน ดังพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว”

ท่านผู้เช่นนี้ชื่อว่า ผู้มี "สวรรค์อยู่ในอก" สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ได้ทรงปรารภถึง ธัมมิกอุบาสก ชาวเมืองสาวัตถี ผู้พร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในการบริจาคทาน ต่อมาธัมมิกอุบาสกนี้ป่วยและใกล้จะตาย จึงได้ส่งคนไปกราบทูลพระบรมศาสดา ขอพระองค์ทรงส่งพระภิกษุสัก ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ไปสาธยายธรรมให้ฟังด้วย พระบรมศาสดาจึงส่งพระภิกษุไปยังบ้านของธัมมิกอุบาสกตามประสงค์ ครั้นพระภิกษุไปถึงแล้ว ก็ยืนล้อมเตียงธัมมิกอุบาสกและถามว่า "ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน" ธัมมิกอุบาสกก็เรียนพระภิกษุว่า "สติปัฏฐานสูตร" พระภิกษุทั้งหลายจึงเริ่มสาธยายสูตรนี้ว่า

"เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯลฯ "

แปลความว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ " เป็นต้น

ขณะที่ธัมมิกอุบาสกกำลังตั้งใจฟังพระภิกษุเริ่มสาธยายสติปัฏฐานสูตรอยู่ด้วยความสงบนั้น ก็ได้เห็นเทวดาเสด็จมาจากเทวโลก ๖ ชั้น ด้วยรถ ๖ คัน ประดับประดาด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง เทียมด้วยม้าสินธพ ๑,๐๐๐ ตัว เป็นระยะทางประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ ร้องเรียกเชื้อเชิญธัมมิกอุบาสกให้ไปบังเกิดบนรถ เพื่อจะพาไปยังเทวโลก ด้วยคำเชื้อเชิญว่า "ข้าพเจ้า จักนำท่านไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำท่านไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ท่านผู้เจริญ ขอจงมาเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลายภาชนะดิน แล้วถือเอาภาชนะทองคำ"

ส่วนธัมมิกอุบาสกนั้น ประสงค์จะฟังธรรมโดยไม่ขาดตอน ด้วยใจศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย จึงกล่าวไปว่า "ท่านทั้งหลายจงรอก่อน จงรอก่อน" พวกพระภิกษุซึ่งยังเป็นปุถุชน ไม่ทราบว่า ธัมมิกอุบาสกพูดกับเทวดา นึกว่าพูดกับพวกตน จึงพากันหยุดสวดมนต์ เห็นว่าไม่ได้การเสียแล้ว จึงพากันลุกจากอาสนะกลับไปยังพระวิหารเชตวัน ส่วนลูก ๆ ของอุบาสกพากันคิดว่า "พ่อไม่เคยอิ่มด้วยการฟังธรรม ครั้งนี้สู้อุตส่าห์ให้คนไปนิมนต์พระภิกษุมาสาธยายธรรมให้ฟัง กลับห้ามพระสวดเสียอีก ชะรอยจะกลัวตายกระมัง" จึงพากันเสียใจและร้องไห้คร่ำครวญอยู่ ฝ่ายธัมมิกอุบาสกครั้นไม่ได้ยินพระสาธยายธรรม กลับได้ยินแต่เสียงลูก ๆ พากันร้องไห้ จึงลืมตาขึ้นมาถามว่า "พวกเจ้าพากันร้องไห้กันทำไม แล้วพระผู้เป็นเจ้าพากันไปไหนกันหมดล่ะ" ลูก ๆ จึงพากันบอกว่า "พ่อ พวกลูกนึกว่าพ่อกลัวความตาย จึงห้ามพระสาธยายธรรมเสีย พวกลูกจึงพากันเสียใจและร้องไห้" ธัมมิกอุบาสกจึงพูดว่า "พ่อ ไม่ได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้า พ่อพูดกับเทวดาที่เสด็จมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พร้อมด้วยรถประดับประดาอลังการ ๖ คัน จะมารับพ่อ น่ะ" ลูก ๆ ก็ถามว่า "รถอยู่ที่ไหน ลูกไม่เห็นมีเลย" ธัมมิกอุบาสกจึงบอกให้ลูกนำดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงมาลัยมาพวงหนึ่ง แล้วให้ลูก ๆ ตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอพวงมาลัยดอกไม้นี้จงคล้องที่รถคันที่มาจากชั้นดุสิต แล้วจงโยนพวงมาลัยดอกไม้ไป พวงมาลัยดอกไม้นั้นจึงได้คล้องที่แอกรถคันที่มาจากชั้นดุสิตเทวโลก ห้อยลงในอากาศ ให้ลูก ๆ ได้เห็นเป็นอัศจรรย์ แล้วธัมมิกอุบาสกนั้นจึงบอกแก่ลูก ๆ ว่า "พวงดอกไม้นั้น ห้อยที่แอกรถคันที่มาจากชั้นดุสิต

เทวโลก พ่อจะไปสู่ภพดุสิต เจ้าอย่าพากันวิตกไปเลย ถ้าเจ้าอยากจะไปเกิดอยู่ในสำนักของพ่อ ก็จงพากันบำเพ็ญกุศลคุณความดีดังที่พ่อได้ทำไว้แล้วเถิด" พูดแล้วก็สิ้นใจ บังเกิดอยู่บนรถที่มาจากชั้นดุสิตทันที

ตามคัมภีร์พระธัมมปทัฏฐกถาภาค ๑ เรื่องธัมมิกอุบาสกนี้ได้แสดงว่า ธัมมิกอุบาสกได้เกิดเป็นเทพบุตรสถิตอยู่ในชั้นดุสิตเทวโลก มีวรกายสูงประมาณ ๓ คาวุต (เป็นมาตราวัดความยาวสมัยโบราณ ๔ คาวุต เป็น ๑ โยชน์ คือ ๑๐๐ เส้น ๓ คาวุต ก็ยาวหรือสูงประมาณ ๗๕ เส้น) ประดับด้วยเครื่องอลังการหนักประมาณ ๖๐ เล่มเกวียน แวดล้อมด้วยนางอัปสรพันหนึ่ง สถิตอยู่บนวิมานแก้วยาวประมาณ ๒๕ โยชน์ หรือประมาณ ๒,๕๐๐ เส้น ส่วนพระภิกษุ เมื่อกลับจากบ้านธัมมิกอุบาสก ถึงพระวิหารเชตวันแล้ว กราบทูลเรื่องราวที่ผ่านมาให้พระบรมศาสดาทรงทราบ พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้น หาได้กล่าวกับพวกเธอไม่ ก็เทวดาประดับประดารถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายการแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้น"

และได้ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวง"

แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า "ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ เขาเห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง"

พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายว่า "บุคคลผู้ทำบุญกุศลคุณความดีต่าง ๆ ย่อมมีความบันเทิงใจ เพราะพิจารณาเห็นกรรมดีของตนที่ได้กระทำไว้ในภพชาติปัจจุบันนี้ว่า "กรรมชั่วเราไม่ได้กระทำเลย กรรมดีเราได้ทำแล้วหนอ" ความสุขใจที่ได้กระทำแต่กรรมดี ไม่ได้กระทำกรรมชั่ว เช่นนี้แหละที่ชื่อว่า "สวรรค์อยู่ในอก" ดังเช่นธัมมิกอุบาสก ผู้ได้เห็นกรรมอันหมดจด คือ ความถึงพร้อมด้วยบุญกรรมของตนแล้ว ก่อนตายก็ยังมีจิตใจบันเทิงชื่นบาน เมื่อตายลงก็ได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นอุปปัตติเทพ ย่อมมีความสุข รื่นเริงบันเทิงใจยิ่งแท้ ด้วยทิพยสมบัติ แม้ในโลกหน้า นี้ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ คือ ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

โลกียสุขอย่างนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลาย ผู้ยังเสพกามอยู่ จัดเป็นความสุขที่อิงอามิส เรียกว่า "สามิสสุข" ยังต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ชื่อว่า "อนิจฺจํ" ไม่เที่ยงแท้ถาวรตลอดไป เมื่อหมดบุญก็ต้องกลับได้รับผลของกรรมอื่น ๆ ที่ได้เคยทำไว้แล้ว รอให้ผลต่อ ๆ ไปอีก แปลว่า แม้มนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติ ที่น่าชื่นชมยินดี ก็ไม่คงทนถาวร ใครยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ ชื่อว่า "ทุกฺขํ" ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคลเรา – เขา ของเรา – ของเขา ที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใด ที่เคยมีแล้วกลับไม่มีก็ได้ ที่เคยสุขก็กลับเป็นทุกข์ได้อีก นี้ชื่อว่า เป็น "อนตฺตา"

อนึ่งพระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงสัตว์โลกที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจของกรรม และกิเลส ตัณหา อุปาทาน ที่เคยเสวยสุขอยู่ในสุคติภพ หมดบุญก็ไปบังเกิดในทุคติภพได้อีกดังที่ได้ตรัสไว้ (องฺ. เอก. ๒๐/๒๐๖/๔๘–๔๙) ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน. เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย. สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน. เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากเทพยดากลับมาเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน. เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากเทพยดากลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย. สัตว์ที่จุติจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน. เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้”

ส่วนคำว่า “นรก” ตรงกับคำบาลีว่า “นิรโย” นี้ หมายถึง โลกของสัตว์นรกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานด้วยเครื่องกรรมกรณ์ คือด้วยเครื่องทรมานต่างๆ อันเป็นผลแต่กรรมชั่วหรือบาปอกุศลที่ได้เคยกระทำมาแล้ว ให้ผลเป็นชนกกรรมนำให้ไปเกิดในนรก ความจริง คำว่า “นรก” นี้เป็นภพภูมิหนึ่งในอบายหรือทุคติอันเป็นภูมิของสัตว์ที่ไม่มีความสบาย ที่ไม่เจริญ มีอยู่ ๔ เหล่า คือ ภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน อันเป็นผลแต่กรรมชั่วหรือบาปอกุศล ได้แก่ ความประพฤติปฏิบัติที่ผิดศีล ผิดธรรม มีกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็นต้น ที่ได้เคยกระทำไว้ ติดตามให้ผลเป็นความทุกข์เดือดร้อน ทั้งในภพชาติปัจจุบัน และในสัมปรายภพ คือไปเกิดและได้รับผลกรรมที่เป็นความทุกข์เดือดร้อนในภพชาติต่อ ๆ ไปที่ไม่ดี ที่ไม่เจริญ ที่เรียกว่า “ทุคติภพ” นั้นแหละ สัตว์โลกในภพภูมิเหล่านี้จึงมีแต่ความทุกข์ ด้วยการได้เห็นแต่รูปที่ไม่งาม ได้ยินแต่เสียงที่ไม่ไพเราะ ได้ดมแต่กลิ่นที่เหม็น ได้ลิ้มแต่รสที่ไม่ดี และได้สัมผัสแต่สิ่งสัมผัสที่หยาบ กระด้าง เจ็บปวด แสบ และเร่าร้อน ตามกรรม

คำว่า “นรก” จึงหมายถึงระดับภูมิจิตของคนไม่ดี คือ ของผู้ที่ไร้ศีลธรรม ได้แก่ ผู้มักประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ต่าง ๆ อันจะได้รับผลเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนทั้งกายและใจ ทั้งในภพชาติปัจจุบัน และในสัมปรายภพ คือในภพชาติต่อ ๆ ไป ตามความหนักเบาของกรรมชั่วและกิเลสเป็นเหตุนำเหตุหนุนให้คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด พูดผิด และกระทำผิด ๆ จากทำนองคลองธรรมนั้น ๆ ดังพระพุทธภาษิต (พระธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑ เรื่องจักขุบาลเถระ) ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่วร้าย พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดุจล้อหมุนตามรอยเท้าโคตัวนำแอกไปอยู่ ฉะนั้น”

ผู้มักมีความประพฤติที่เป็นบาปอกุศล ผิดศีล ผิดธรรม อันให้ได้รับความทุกข์เดือดเนื้อร้อนใจ ที่พระท่านเรียก "วิปฏิสาร" อย่างนี้ ชื่อว่า ผู้มี "นรกอยู่ในใจ"

ส่วนว่า "นรก" คือที่สถิตอยู่ของสัตว์นรกจริง ๆ นั้นก็มีอยู่ และวิธีปฏิบัติธรรมให้สามารถรู้เห็นนรกได้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเห็นแจ้ง ทรงรู้แจ้ง ผู้เป็นพระอรหันต์ และเป็นผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ก็ได้ทรงแสดงไว้แล้ว ดังที่ท่านพระอุเทนเถระผู้อยู่ ณ เขมิยอัมพวัน ใกล้เมืองพาราณสี ได้ชี้แจงธรรมของพระบรมศาสดา ให้โฆฏมุขพราหมณ์ ได้ทราบถึงธรรมปฏิบัติที่พระภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมตามรอยบาทพระพุทธองค์แล้ว ก็สามารถรู้เห็นสวรรค์ - นรกได้ (มม.๑๓/๖๔๒/๕๘๖–๕๘๗) ดังต่อไปนี้

"ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ... ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมน้อมจิตไปเพื่อรู้จุติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต ฯลฯ ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถือมั่นการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปจึงต้องเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต ฯลฯ ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ถือมั่นการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไป ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้"

ปรากฏตามพระพุทธดำรัส ในโพธิราชกุมารสูตร (ม.ม. ๑๓/๕๐๖–๕๐๘/๔๖๐–๔๖๑) และมีรายละเอียด ในโฆฏมุขสูตร ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้น ได้ทรงเห็นทั้งโลกสวรรค์และนรก ด้วยทิพยจักษุ ตั้งแต่เมื่อคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ ในยามต้นแห่งราตรี (๑๘.๐๐–๒๒.๐๐ น.) ภายหลังเมื่อได้เจริญฌานสมาบัติถึงจตุตถฌาน ให้พระทัยสงบและสงัดจากกิเลสนิวรณ์เครื่องปิดกั้นปัญญา บริสุทธิ์ผ่องใสควรแก่งานแล้ว จึงได้ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อ "ปุพเพนิวาสานุสติญาณ" คือญาณหยั่งรู้อดีตชาติ ทั้งของพระองค์เองและของสัตว์โลกทั้งหลายที่ต่างเวียนว่ายตายเกิดในสุคติโลกสวรรค์ คือ ในเทวโลกบ้าง ในมนุษยโลกบ้าง และในอบายหรือทุคติ เช่น ในนรกบ้าง เป็นต้น นี้เป็นวิชชาที่ ๑ ที่พระองค์ได้ทรงบรรลุใน ยามต้นแห่งราตรี และได้ทรงสงสัยว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตาย-เกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลายไม่มีที่สิ้นสุดอยู่อย่างนี้

ครั้นในยามกลางแห่งราตรี (๒๒.๐๐–๐๒.๐๐ น.) เมื่อได้เจริญฌานสมาบัติถึงจตุตถฌาน เพื่อกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญาอีกครั้งหนึ่ง พระทัยบริสุทธิ์ผ่องใสควรแก่งาน จึงทรงน้อมพระทัยไปเพื่อ "จุตูปปาตญาณ" คือ ญาณหยั่งรู้ จุติปฏิสนธิของสัตว์ ว่าสัตว์ทำกรรมดีย่อมได้รับผลกรรมเป็นความสุขความเจริญในชีวิต เมื่อตายลงได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์บ้าง หรือว่าสัตว์ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลกรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อนในชีวิต เมื่อตายลงก็ได้ไปบังเกิดในอบายหรือทุคติภูมิ ได้แก่ ภูมิของเปรต หรือสัตว์นรก อสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉานบ้าง ตามกรรม นี้เป็นวิชชาที่ ๒ ที่พระองค์ได้ทรงบรรลุแล้วในยามกลางแห่งราตรี

และได้ทรงสงสัยว่าอะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์โลก คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด พูดผิด ๆ ทำผิด ๆ ให้ได้รับผลกรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อน ต่อ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้

ครั้นยามปลายแห่งราตรี คือเวลา ๐๒.๐๐–๐๖.๐๐ น. ได้ทรงเจริญฌานสมาบัติถึงจตุตถฌาน เพื่อกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญาอีกครั้งหนึ่ง พระทัยบริสุทธิ์ผ่องใสควรแก่งาน จึงพิจารณาเหตุในเหตุไปถึงต้น ๆ เหตุแห่งทุกข์ ชื่อว่า "ปฏิจจสมุปบาทธรรม" คือ ธรรมอันอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันให้เกิดทุกข์

เมื่อได้พิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรมแล้ว พระมหาโพธิสัตว์เจ้าจึงได้ตรัสรู้พระอริยสัจจ์ ๔ คือ ความจริงแท้อย่างประเสริฐในเรื่องของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ คือ มรรค ผล นิพพาน และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ และถึงบรมสุขอย่างถาวร ได้ทรงบรรลุอาสวักขยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้วิธีทำอาสวกิเลส ได้แก่ กิเลสอันหมักหมมอยู่ในจิตสันดาน ให้หมดสิ้นโดยเด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน เป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวกิเลสโดยเด็ดขาดแล้ว และได้ทรงบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องตรัสรู้เองโดยชอบอย่างเยี่ยมยอด เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยามรุ่งอรุณแห่งคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (ไทย) เมื่อ ๒๕๘๘ ปีที่ล่วงมานี้ ที่เราชาวพุทธศาสนิกชนได้พากันบำเพ็ญกุศล และเวียนเทียนบูชาพระรัตรตรัย เป็นประจำทุกปีเสมอมานั่นเอง

พระอริยเจ้าผู้ได้ปฏิบัติธรรมโดยทางศีล สมาธิ ปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ จนถึงได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ จึงเป็นผู้มีการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่สะอาดหมดจด จากกิเลส ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ จึงไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก ท่านย่อมถึงบรมสุข และพ้นทุกข์อย่างถาวร ชื่อว่า "มีพระนิพพานอยู่ในใจ" นี้แหละ คือ อมตธรรม อันเป็นบรมสุขอย่างเที่ยงแท้ ที่ผู้มีปัญญาพึงเข้าถึง รู้เห็นและพึงเป็น

กล่าวโดยสรุป คนเราจะดีหรือจะชั่วก็อยู่ที่ใจ เมื่อจิตใจดีเป็นบุญเป็นกุศล ด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ คือ มีความเห็นชอบ จะคิด จะพูด จะทำกิจการใด ๆ ก็เป็นแต่กรรมดี จิตใจย่อมบริสุทธิ์ผ่องใส และย่อมเป็นสุขใจ ด้วยเห็นแต่กรรมดีของตน ชื่อว่า "มีสวรรค์อยู่ในอก" หรือเรียกโดยย่อว่า "สวรรค์ในอก" แต่ถ้าจิตใจชั่วร้าย ด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ คือ มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม จะคิด จะพูด จะทำกิจการใด ๆ ก็เป็นแต่กรรมชั่วหรือบาปอกุศล จิตใจย่อมขุ่นมัวเศร้าหมองด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน และย่อมเป็นทุกข์ เดือดร้อน กระวนกระวายใจ ด้วยเห็นแต่กรรมชั่วของตน ชื่อว่า "มีนรกอยู่ในใจ" หรือเรียกโดยย่อว่า "นรกในใจ" นอกจากนั้น ผู้กระทำแต่กรรมดี มีศีลมีธรรม กรรมดีนั้นย่อมให้ผลเป็นความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขในชีวิต ทั้งในภพชาติปัจจุบันอันเพียบพร้อมสมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติที่ดีเลิศ และทั้งในสัมปรายภพ ได้แก่ ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ อันเพียบพร้อมสมบูรณ์ด้วยทิพยสมบัติ เป็นต้น ส่วนผู้มักกระทำแต่กรรมชั่วหรือบาปอกุศล ก็ย่อมจะประสบแต่ความทุกข์ เดือดร้อน และหรือยากจนค่นแค้น ในภพชาติปัจจุบัน และยังจะได้ไปบังเกิดในทุคติภพ อันเป็นภพภูมิที่มีแต่ความทุกข์เดือดร้อน และไม่มี

ความเจริญ เช่น ภพของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัส (ขุ. ธ. ๒๕/๓๒/๕๖) ว่า

“อกตํ ทุกฺกตํ เสยฺโย ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกตํ
กตญฺจ สุกตํ เสยฺโย ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ.”

แปลความว่า “ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า เพราะความชั่วย่อมเผาผลาญทีหลัง ก็กรรมใดทำแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นแหละเป็นความดี ทำแล้วประเสริฐกว่าฯ”

วันนี้ขอยุติการบรรยายธรรมไว้แต่เพียงนี้ก่อน ขอความสุขสวัสดีจงมีแด่ท่านผู้ฟังทุกท่าน เจริญพร